

Віктор СИНЧАК

д-р екон. наук, професор кафедри менеджменту,
фінансів, банківської справи та страхування,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький

РОЗВИТОК ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Глобалізаційні процеси, що характерно проявилися після закінчення Другої світової війни, дали поштовх для розвитку міжнародної торгівлі, а відтак і виникненню у 1954 році на теренах Франції податку на додану вартість. Останній згодом набув статусу передумови для вступу країн до однієї з європейських інституцій, зокрема Європейського Союзу, та став потім планетним явищем, зважаючи на своє застосування у податкових системах зарубіжних країн.

Натомість відсутність податку на додану вартість у податковій системі США слід розцінювати не як крок до деглобалізації, а скоріш за все, як виняток, пов'язаний з тривалою практикою справляння податку з продаж, що вперше запроваджений у цій країні в 30-х роках ХХ століття, та який став згодом вагомим джерелом у доходах бюджетів. Та й саме введення податку з продаж у США випереджало дату винайдення та апробації податку на додану вартість у Європейських країнах.

Тож із розширенням міжнародної торгівлі та глобалізаційних процесів у 70-х роках минулого століття виникла необхідність в удосконаленні податкового регулювання реалізації товарів у зовнішньоекономічних відносинах. У цей час поряд із податками на доходи фізичних осіб та прибутки корпорацій набуває динамічного розвитку податок на додану вартість, що особливо добре простежувалося у країнах Європи, зокрема в державах Європейського Союзу. Згодом його стали застосовувати в країнах Латинської Америки, Африки та Азії. Загалом податок на додану вартість став застосовуватися у податкових системах більш як у 150 країн.

Причому запровадження ПДВ у Європейському Союзі здійснювалося з урахуванням можливостей кожної країни-учасниці з перенесенням граничного терміну його введення з першого січня 1970 року, як було передбачено частиною другою статті 1 Першої Директиви Ради ЄС від 11 квітня 1967 року, на перше січня 1972 року. Причиною перенесення була неготовність Республіки Італії та Королівства Бельгії запровадити податок на додану вартість з 1 січня 1970 року [1, с. 210]. У цей час податок на додану вартість поширювався урядами Європейських країн одночасно з інтеграційними процесами. Відтак ПДВ став міждержавним податком із гармонізованим податковим законодавством, з єдиними правилами оподаткування, допустимими відхиленнями у податкових ставках (стандартна не менше 15%, знижені ставки не менше 5%), спільним порядком бюджетного відшкодування тощо.

Слід зазначити, що запровадження ПДВ у податкових системах країн Європейського Союзу співпало з початком постійних і системних досліджень глобалізаційних процесів. На той час їх вивченню сприяло уже сформоване «глобальне економічне мислення», що набувало розвитку і у рамках створеної у 1968 році неурядової міжнародної організації «Римський клуб» [2, с. 14]. Саме на замовлення цієї організації група вчених під керівництвом американського вченого Д. Медоуза провела дослідження «Обмеження економічного зростання» (1972 р.), відомого як звіт Римському клубу. Тож, як зауважують вітчизняні вчені [2, с. 17], дискусія започаткована у 1971-1973 рр. навколо доповіді Римському клубу, заклала підвалини постійних і системних досліджень глобалізаційних

процесів, що простежувалися у наступних доповідях клубу, так і в тематичних доповідях міжнародних організацій та наукових виданнях.

Важливу роль у розвитку глобалізаційного економічного мислення необхідно відвести і податку на додану вартість, який, починаючи з 70-х років ХХ ст., став предметом наукових досліджень і зайняв лідируючу позицію у формуванні доходів бюджетів деяких європейських країн. Очевидною заслугою і особистим внеском у розробку ПДВ вважаються здобутки французького економіста Моріса Лоре (1917 – 2001) як винахідника цього податку. Разом із цим слід враховувати, що вдосконалений порядок обчислення податку з обороту, який нагадував собою сучасний ПДВ, був запропонований ще раніше (у 1919 році) німецьким підприємцем Вільгельмом Сіменсом [3, с. 234].

Однак винахід В. Сіменса не мав широкого застосування, а перші спроби ввести цей податок в окремих країнах, зокрема у 1920 р. у Франції та у 1949 р. в Японії, виявились безуспішними. Більше того, «податок В. Сіменса» застосовувався лише на стадії виробництва товарів і не передбачав бюджетного відшкодування податку, сплаченого за основні засоби, що характерно для теперішнього ПДВ. Тож до 1967 року лише дві європейські держави із країн ОЕСР, а саме Франція та Фінляндія застосовували ПДВ у податкових системах. Проте це ще не був податок у сучасному розумінні, оскільки у Франції він спочатку мав характер часткового ПДВ, а у Фінляндії використовувався лише на регіональному рівні [3, с. 234].

Тут доцільно додати і те, що Франція є однією з країн, в якій практично найкраще вирішуються проблеми ПДВ. Ідеться про застосування різних за величиною податкових ставок, зокрема декілька стандартних та знижених, а також про вагомість податку у доходах бюджету. Мабуть саме тому вітчизняні дослідники, які досліджують питання формування доданої вартості та її оподаткування, у своїх наукових працях посилаються на досвід Франції.

Так у 30-х і 40-х роках ХХ століття питання доданої вартості хоча і були предметом обговорення в академічних колах європейських країн, але найбільшого успіху було досягнуто французькими економістами, які запропонували її розраховувати зі складанням спеціальної форми звіту та відносити до Плану бухгалтерського обліку (Plan comptable general). Відтак звіти з розрахунками доданої вартості почали оприлюднюватися відомими компаніями у Франції, Великій Британії, Німеччині та інших Європейських країнах. Тож, «інтерес до доданої вартості», як зауважує С. Голов, «у контексті фіскальної політики призвів до появи податку на додану вартість» [4, с. 9]. Причому позитивні результати в дослідженні доданої вартості, на нашу думку, дають відповідь на питання: чому саме французький економіст винайшов ПДВ та чому саме Францію називають батьківщиною податку на додану вартість?

Тут лише зауважимо, що об'єктивність зміни та перегляду форм оподаткування передбачав ще понад 200 років тому засновник політичної економії Адам Сміт. Як зауважував класик, «не знаючи як оподатковувати доходи своїх підданих, держава оподатковуватиме їхні витрати через предмети споживання» [3, с. 230]. Одним із чинників, що впливає на введення ПДВ до податкових систем є його використання у зовнішній торгівлі із можливістю застосування нульової ставки податку та одержання бюджетного відшкодування. Причому всередині Європейського Союзу нульову ставку рекомендовано застосовувати лише стосовно експорту в треті країни.

Такі податкові взаємовідносини всередині ЄС, з одного боку, показують втручання у податкові системи інших країн, а з іншого – свідчать про посилення глобалізаційних процесів, завдячуючи податку на додану вартість. До того ж, країни, які знаходяться на шляху євроінтеграції та запровадили ПДВ, серед яких і Україна, намагаються вже на цьому етапі гармонізувати податкове законодавство до правил ЄС і СОТ (запровадження основної та знижених податкових ставок у межах норм ЄС, скасування спеціального режиму з ПДВ для сільськогосподарських товаровиробників, що суперечило правилам СОТ тощо).

Зазначене дає підстави стверджувати, що податок на додану вартість став дієвим інструментом у посиленні глобалізаційних процесів.

Таким чином розвиток ПДВ відіграв важливу роль у формуванні глобалізаційного фіскального мислення та посилення глобалізаційних процесів, а сам податок є стимулятором для використання у зовнішній торгівлі.

Перелік використаних джерел інформації:

1. Збірник нормативно-правових актів ЄС у сфері оподаткування. К.: Алерта, 2010. 464 с.
2. Білорус О.Г., Власов В.І., Гасанов С.С., Ханін І.Г. Кінець ери глобалізації, деглобалізація, «нова» глобалізація чи перехід до неосферного співрозвитку?. *Фінанси України*. 2020. №8. С. 7-25.
3. Синчак В.П. Еволюція наукової думки в оподаткуванні та її реалізація у податкових системах: Монографія. Київ-Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2006. 294 с.
4. Голов С. Облік і звітність на основі концепції доданої вартості. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. №8-9. С. 3-13.